

на думку її організаторів, поставити крапку в історії УАПЦ, остаточно морально й практично знищити її» [7, с. 133].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБ України), ф. 13, спр. 260. т. 1, арк. 63
2. ГДА СБ України, ф. 6, спр. 67098-ФП, т. 222. арк. 1 зв
3. Держархів Вінницької обл., ф. П-30, оп. 1. спр. 215
4. Центральний державний архів вищих органів влади і управління (далі ЦДАВО України), ф. 8, оп. 1, спр. 819, арк. 4.
5. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 1696, арк. 4.
6. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 2, арк. 79
7. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: Особи та події у контексті важкої історії. – К.: Генеза, 2001. – 560 с.

* * *

УДК 07(87)456

І. Петренко

КРАЄЗНАВЕЦЬ ВІРА ЖУК (1928-2008)

Статтю присвячено дослідженню внеску відомого історика, архівіста, заслуженого працівника культури України Віри Жук у розвиток історичного краєзнавства. Акцентовано увагу на тому, що діапазон наукових зацікавлень ученої широкий: давня історія, козацька доба, національні менишини, релігія, культура, освіта, відомі люди України і Полтавщини. Наголошується на тому, що В. Жук своєю активною науково-пошуковою роботою продовжила краєзнавчі традиції Полтавщини.

Ключові слова: Віра Жук, історичне краєзнавство, історія, Полтавщина, наука, краєзнавчі традиції краю.

Полтавський край є Батьківщиною цілої низки талановитих людей. Серед них відомі учені, письменники, поети, митці, винахідники, державні діячі. Серед них варто згадати відомого вченого-історика, архівіста, фахівця у сфері славистики, зокрема, болгаристики, автора понад 400 наукових праць, кандидата історичних наук, заслуженого працівника культури України Віри Никанорівни Жук (1928-2008).

Науковий доробок В.Н.Жук не втрачає актуальності і нині. Її праці, присвячені багатьом проблемам вітчизняної історії та історичного краєзнавства, становлять собою вагомий вклад у розвиток української історичної науки. Дослідниця була винятково принциповим, об'єктивним, наполегливим, глибоким ученим, а також висококультурною, доброзичливою, порядною, чуйною, толерантною, інтелігентною людиною.

Метою даної студії є показати внесок В.Н.Жук у розвиток вітчизняного краєзнавства, визначити і охарактеризувати сферу зацікавлень ученої та її науковий доробок.

В.Н.Жук народилася 12 квітня 1928 р. в приміському селі Кривуші Кременчуцького району Полтавської області в сім'ї службовця. У 1935 р. вона поступила у 1-й клас Кривушанської неповної середньої (семирічної) школи, де й закінчила до війни 6 класів. У роки Великої Вітчизняної війни В.Н. Жук з батьками проживала на окупованій території, пережила всі страхи війни і окупації, у 1942-му – до вересня 1943 р. працювала в громадському дворі. Після звільнення села деякий час разом з іншими односельчанами працювала в колгоспі ім. Г.І.Петровського. У 1947 р. закінчила Кременчуцьку середню загальноосвітню школу №2. 1950 р. поступила на історичний факультет Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка, і в 1955 р. з відзнакою закінчила історико-архівний відділ цього університету.

Після закінчення університету В.Н. Жук була направлена на роботу в Державний архів Полтавської області (тоді Полтавський обласний державний архів). Працювала тут до червня 1978 р., спочатку на посадах наукового і старшого наукового співробітника, згодом – начальника відділу використання і публікації документів. Із червня 1978 р. до вересня 1986 р., до виходу на пенсію, працювала в Полтавському державному педагогічному інституті (тепер – національний університет) імені В.Г.Короленка спершу на посаді асистента, потім викладача, старшого викладача, доцента кафедри історії СРСР та УРСР. Після виходу на пенсію протягом кількох років ще продовжувала працювати і у педінституті на посаді доцента. Співробітничала з Полтавським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського

Працюючи в архіві, В.Н.Жук займалася дослідженням історії архівної справи та архіву, брала участь у підготовці двох видань путівника по архіву, збірників документів, публікацій у наукових журналах про пошукову, видавничу роботу, виступала зі статтями, у тому числі в часописах, на різну тематику. У 60-х роках ХХ ст. брала активну участь у підготовці тома «Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область» [9] на громадських засадах, за що Указом Президії Верховної Ради УРСР

від 25 лютого 1975 р. їй було присвоєно почесне звання Заслуженого працівника культури Української РСР.

У травні 1977 р., без відриву від виробництва, при відділі історії і міжнародних відносин соціалістичних країн Інституту історії Академії наук Української РСР захистила кандидатську дисертацію на тему «Громадськість України в російсько-болгарських взаєминах 60-70-х років XIX століття» (науковий керівник – доктор історичних наук П.С. Сохань). Вчена ступінь кандидата історичних наук присуджена рішенням Ради при Інституті історії АН УРСР від 31 травня 1977 р. Звання доцента офіційно присвоєно рішенням ВАК при Раді Міністрів СРСР 27 листопада 1985 р.

Діапазон досліджень В.Н. Жук досить широкий. Протягом усього часу своєї трудової, наукової діяльності вчена брала участь у написанні більше 20 колективних наукових історичних видань – книг, збіроч документів, 13 випусків серії брошур «Наш рідний край» [8], таких солідних праць, як «Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини» (1648-1941; 1943-2002 рр.), «Полтава. Історичний нарис» (Полтава, 1999) [1] та інші. Також вона є автором (самостійно чи у співавторстві) близька 200 статей у книгах, брошурах, наукових журналах, понад 460 статей та довідок в енциклопедичних виданнях, зокрема в енциклопедичному довіднику «Полтавщина» [10]. В.Н. Жук готувала методичні рекомендації для викладачів, вчителів, студентів, учнів, опублікувала велику кількість статей у часописах. Брала участь у багатьох міжнародних, всеукраїнських і регіональних історичних конференціях.

Широко використовуються у школах і вищих навчальних закладах Полтавської області підготовлені за участю Віри Никанорівни 13 випусків історико-краєзнавчого видання «Наш рідний край», у яких йдеться про важливі історичні події, пов'язані з історією України і Полтавщини, про пам'ятки природи, розвиток освіти, культури, піонерів ракетобудування, авіації, космонавтики, котрі народилися чи проживали у краї, про підземелля Полтави та стародавніх міст-фортець Полтавщини, голодомор 1932-1933 рр. і Велику Вітчизняну війну та ін.

Багато статей вчена присвятила таким видатним людям, як І.П.Котляревський, Т.Г. Шевченко, М.В. Гоголь, В.Г. Короленко, Євгеній Булгаріс, Никифор Феотокі, Афанасіос Псалідас, М.В.Скліфосовський, Ю.В.Кондратюк, Ю.О.Победоносцев, М.А.Комарницький, А.С.Макаренко та іншим.

В.Н. Жук є авторкою історичних нарисів про ряд храмів та монастирів Полтави і Полтавщини, які були центрами розвитку духовності, освіти, культури краю. Зокрема, «Полтавський Хрестовоздвиженський монастир і пов'язані з ним важливі історичні події. Статті з коментарями та фотоілюстраціями», «Перлина

Козельщини. Сторінки з історії Козельщинського Різдва Богородиці жіночого монастиря» (у співавторстві з Г.Д. Сердюком) [7].

Основні напрямки наукової діяльності В.Н. Жук – історичне краєзнавство, конкретно історія Полтавщини (різні періоди), пам'ятки історії та культури, видатні люди краю. В галузі славістики – вивчення економічних, культурних та інших зв'язків України і Болгарії, Полтавщини та Болгарії у XIX-XX ст. [6]. Досліджувала також питання про німецьких колоністів на Полтавщині, їх соціально-економічне становище, культуру, побут, історію окремих відомих нащадків тих колоністів, які переселилися на українські землі ще в другій половині XVIII – на початку XIX ст. [4]. Писала брошури про смт. Градизьк, Диканьку, Нові Санжари, про битву Вітовта на Ворсклі із золотоординцями 1399 року [2].

В.Н. Жук багато працювала над створенням методичних рекомендацій, посібників для вчителів та учнів з історії рідного краю. В останнє десятиліття чимало уваги приділяла дослідженню процесу формування української народності, про перебування наших земель у складі Великої Скіфії, Сарматії, Готської держави, під владою гуннів, Аварського каганату, у складі Великої і Чорної Булгарії, Київської Русі та інших державних ранньофеодальних об'єднань, аж до завоювання монголо-татарами та входження до складу Великого князівства Литовського; про історичні корені різних етносів, які проживали тут у давнину, а також про їх взаємини між собою [3].

Наслідком цього багаторічного дослідження і копіткої роботи стала книга «Із сивої давнини. Нариси з історії України та Полтавщини (VII ст. до н.е. – XVI ст. н.е.)» (книга витримала 3 видання) [5]. Дослідження присвячене тривалому процесові формування української народності, маловідомим сторінкам вітчизняної історії, особливо періоду до Київської Русі. У монографії В.Н.Жук розкрила особливості перебування українських земель, у тому числі й території Полтавщини, у сиву давнину в складі Великої Скіфії, Сарматії, під владою готів, гуннів, Аварського каганату, Великої та Чорної Булгарії, під ігом Золотої Орди, у складі Великого князівства Литовського. Вчена показала роль протоболгар, торків, половців та інших етносів у процесі формування українського етносу та державотворчих процесів в українських землях. В.Н.Жук дослідила історичні корені різних племен, народів, які переходили через наші землі або осідали на них, про їх взаємозв'язки. Окремі нариси присвячено питанням про час заснування та перші згадки про Полтаву, про Кия і Київ та іншим. На підставі аналізу багатьох історичних джерел ряд трактовок, міркувань у книзі висловлено вперше. В.Н. Жук правдиво і науково достовірно інтерпретувала цілу низку недостатньо або зовсім не

досліджених так званих «білих плям» в історії не тільки українського, а й болгарського, угорського, польського і ряду інших народів, започаткованих «у сивий давнині».

Ґрунтовно вивчаючи давню історію України, В.Н. Жук пов'язала її історичний розвиток із давніми булгарами, Великою Булгарією, акцентувала увагу на зв'язках України й Болгарії. Вчена досліджувала життя і діяльності Булюмара-Шеке (Щека), Кубрата (Хорива), Шамбата (Кия), участь народних мас України у визволенні Болгарії від п'ятивікового османського іґа та ін. Велику роль у цьому відіграла співпраця з відомим істориком із м. Казані (Татарстан) Фаргатом Габдул Хамітовичем Нурутдіновим. Їх пов'язувало тривале листування, обмін думками, поглядами, новинками в розвитку історичної науки. Зокрема, збереженні і введенні в науковий обіг Фаргатом Нурутдіновим унікальні пам'ятки – перш за все звід давньобулгарських літописів «Джагфар Тарихь» та карачаєво-булгарські літописи, що проливають багато світла і відкривають багато «білих плям» в історії України і, конкретно, Полтавщини. Ці унікальні джерела дають можливість по-новому поглянути на нашу давню історію і роль у ній давніх болгар.

В.Н. Жук брала безпосередню участь більш ніж у 20 міжнародних, республіканських, обласних тематичних і краєзнавчих наукових конференціях, у тому числі в двох у Болгарії. Займалася пошуковою науковою роботою в багатьох центральних державних архівах колишнього СРСР, у центральних та обласних архівах України і в 4-х архівах Болгарії. Підтримувала контакти з багатьма вченими, краєзнавцями, полтавськими книголюбями (була членом Полтавського клубу книголюбів), що в значній мірі допомагало в її пошуковій та науково-дослідній роботі. У 2006 р. В.Н. Жук стала лауреатом міської премії імені Самійла Величка.

Внесок В.Н. Жук у розвиток сучасної науки важко переоцінити. Її відкриття у галузі давньої історії України є величезним здобутком української історичної науки. Вона була винятково принциповим, об'єктивним, наполегливим, трудолюбивим ученим. В.Н.Жук була надзвичайно широкою, доброзичливою, порядною, чуйною, толерантною, інтелігентною людиною. Про таких людей, як вона, колись козаки говорили «сіль землі», тому що на таких, як вона тримається планета, а тому до неї завжди тягнулися люди. Вчена ніколи не відмовляла у допомозі, завжди вислуховувала, радила, допомагала словом і ділом, підтримувала.

Свої знання В.Н. Жук передавала молодим вченим: консультувала, радила, допомагала. До неї завжди можна було звернутися з будь-яким запитанням з історії України і Полтавщини, вона завжди знаходила на

нього відповідь, або радила літературу, що її варто прочитати. Колишні студенти і молоді науковці завжди згадують Віру Никанорівну з вдячністю і ніжним трепетом у душі. Адже її здатність надихати, пробуджувати інтерес, розвивати творчі здібності, поради не лише на науковій ниві, але й у буденному житті, викликають захоплення і щире вдячність.

Незважаючи на свій поважний вік, В.Н. Жук брала активну участь у громадському житті міста. Вчена зустрічалася з викладачами ряду вищих навчальних закладів, учителями, студентами, учнями, ділилася з ними своїм багаторічним досвідом у галузі архівознавства, історичного краєзнавства та історії України. В.Н. Жук була активним учасником конференцій, що проводилися у Полтаві та за її межами, виступала з актуальними дослідженнями, і цим самим внесла свій вклад у розвиток вітчизняної історичної науки.

3 листопада 2008 р. після тяжкої хвороби перестало битися серце В.Н.Жук. Поховали дослідницю в Полтаві, історії дослідження якої вона присвятила все своє життя. У жовтні 2010 р. на могилі В.Н.Жук було встановлено пам'ятник, кошти на який було зібрано родичами ученої, а також на пожертви учнів, колег, друзів, науковців, усіх небайдужих.

Отже, внесок В.Н. Жук у розвиток історичного краєзнавства важко переоцінити. Її науковий доробок становить величезний вклад у розвиток української історичної науки. Діапазон наукових зацікавлень В.Н.Жук широкий: давня історія, козацька епоха, період Великої Вітчизняної війни, національні меншини в Україні, релігійні, освітні, культурні, мистецькі традиції України і Полтавщини. Студії, присвячені давній історії України (додержавний період і період Київської Русі), дали змогу ліквідувати багато «білих плям» у вітчизняній історії, крім того, нині вони є перспективними з точки зору їх подальших теоретичних розробок. Праці, присвячені взаємовідносинам між українським, болгарським, німецьким народами, не втрачають своєї актуальності, а сприяють порозумінню, толерантних відносин і налагодження культурних зв'язків між ними. Виступи, лекції, дискусії, співпраця В.Н.Жук із освітянським, науковим загалом Полтавщини і України, учнями, студентами сприяло розвитку освітянського краєзнавства і продовжило традиції краєзнавчого руху краю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини (1648-1941 рр.). Довідник з історії адміністративно-територіального поділу / Упор. Жук В.Н., Суховська З.М. – Полтава: Департамент поліграфії ПП «ЕНТ», 2002. – 205 с.; Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини (1943-2002 рр.) / Упор Жук В.Н., Суховська З.М. та ін. –

- Полтава: «Полтавський літератор», 2002. – Ч. II: 3 історії адміністративно-територіального поділу. – 377 с.; Полтава. Історичний нарис / За ред. О.Б.Супруненко, М.А.Якименка, В.Є.Лобурця та ін. – Полтава: Полтавський літератор, 1999. – 280 с.
2. *Жук В.Н.* Велика битва на Ворсклі [Текст] : до 600-річчя битви Вітовта із золотоординцями на Ворсклі 12 серпня 1399 р. / В.Н.Жук. – Полтава: ПОПОПП, 1999. – 38 с.
  3. *Жук В.Н.* Давні булгари і Кубрат – володар Великої Булгарії // Слов'янський збірник. – 2002. – Вип.1. – с.65-88; *Жук В.Н.* Половці як складова частина українського етносу / В.Н.Жук // Слов'янський збірник. – 2004. – Вип.3. – с.13-35; *Жук В.Н.* Сліди великих переселень народів на карті Євразії / В.Н.Жук // Слов'янський збірник. – 2005. – Вип.4. – с.10-26; *Жук В.Н.* Найдавніші відомості про Полтаву / В.Н.Жук // Історична пам'ять. Науковий збірник. – Полтава, 1998. – №1. – с.23-46; Історична пам'ять. Науковий збірник. – Полтава, 1999. – №1-2. – с.19-42; *Жук В.Н.* Кубрат – володар Великої Булгарії / В.Н.Жук // Болгарський ежегодник / Редкол.: Алексеева Ю.Н. и др. – К.: Київський славістичний університет, 2006. – Т.6. – с.101-109; *Жук В.Н.* Із глибини віків. Сторінки з історії Полтавщини від Скіфії до Великого князівства Литовського (VII ст. до н.е. – XVI ст. н.е.) / В.Н.Жук // Постметодика. – 2003. – №1. – с.44-52; №2. – с.46-53; №3. – с.8-21; №4. – с.10-15; *Жук В.Н.* Про Кия та час заснування Києва / В.Н.Жук // Постметодика. – 1997. – №4. – с.18-28.
  4. *Жук В.Н.* Долею пов'язані з Україною. Нариси з історії німецьких колоністів на Полтавщині, про долю їх нащадків і відродження німецьких товариств у краї / Віра Никанорівна Жук. – Полтава: Дивосвіт, 2006. – 330 с.
  5. *Жук В.Н.* Із сивої давнини. Нариси з історії України та Полтавщини. VII ст. до н.е. – XIV ст. н.е. / Віра Никанорівна Жук. – Полтава: Вид-во «Полтава», 1998. – 213 с.; *Жук В.Н.* Із сивої давнини. Нариси з історії України та Полтавщини. VII ст. до н.е. – XIV ст. н.е. / Віра Никанорівна Жук. – Полтава-Кобеляки: Вид-во «Кобеляки», 2003. – 410 с.; *Жук В.Н.* Із сивої давнини. Нариси з історії України та Полтавщини. VII ст. до н.е. – XIV ст. н.е. / Віра Никанорівна Жук. – Полтава: АСМІ, 2005. – 384 с.
  6. *Жук В.Н.* На Шипці народжена. Нариси про дружні зв'язки Полтавщини і Болгарії // Жук В.Н., Кушнір М.С. – Х.: Прапор, 1970. – 108 с.; *Жук В.Н.* На Шипці народжена // Жук В.Н., Кушнір М.С. – Х.: Прапор, 1975. – 117 с.; *Жук В.Н.* Собор болгар України на Полтавщині / В.Н.Жук // Постметодика. – 2002. – №1. – с.57-58.

7. Жук В.Н. Полтавський Хрестовоздвиженський монастир і пов'язані з ним важливі історичні події. Статті з коментарями та фотоілюстраціями. Видання друге, перероблене і доповнене / Віра Никанорівна Жук – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2007. – 248 с.; Жук В.Н. Перлина Козельщини. Сторінки з історії Козельщинського Різдва Богородиці жіночого монастиря / Жук В.Н., Сердюк Г.Д. – Полтава: Поліграфічне підприємство «АСМІ», 2007. – 238 с.
8. Жук В.Н. Що знаємо про Полтавську губернію ? Якою була її економіка в дореволюційні часи ? / В.Н.Жук // Наш рідний край. Сторінки про економічний розвиток Полтавщини. – Полтава: Друкарня вид-ва «Полтава», 1990. – с. 3-10; Жук В.Н. Яка доля унікального дару молдавського господаря ? / В.Н.Жук // Наш рідний край. Сторінки про пам'ятки історії та культури Полтавщини. – Полтава : Друкарня вид-ва «Полтава», 19917-12. – с. 3-10; Жук В.Н. Наш рідний край. Сторінки з історії Полтавщини в запитаннях і відповідях / В.Н.Жук. – Полтава : ІВА «Астрєя», 1992. – 63 с.
9. Історія міст і сіл Української РСР. Полтавська область. – К.: Головна ред-я УРЕ АН УРСР, 1967. – 1028 с.
10. Полтавщина. Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. – К.: «Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана», 1992. – 1022 с.

* * *

УДК (477)-057.212

О. Гура

ПАМ'ЯТІ «НАЙОСВІЧЕНІШОГО» МАЙСТРА УКРАЇНИ – АНАТОЛІЯ МУЧНИКА

Статтю присвячено відомому вченому, бізнесмену, громадському діячеві, письменнику, рекордсмену Книги рекордів Гіннеса Анатолію Мойсейовичу Мучнику. Автор акцентує увагу на значній освіченості А. Мучника, його нагородах та широкому науковому зацікавленні: проблема кооперації в Україні, єврейські традиції, месіанство тощо.

Ключові слова: Анатолій Мучник, освіта, нагорода, наука, громадська діяльність.

Умирають майстри, залишаючи спогад, як рану.
В барельєфах печалі уже їм спинилася мить.
А підмайстри іще не зробились майстрами.
А робота не жде. Її треба робить.